

УДК 378:[37.011.3-051:78]:316.77

Анжеліка БОНДАРЕНКО

м. Кривий Ріг

ІНТОНАЦІЙНА ВИРАЗНІСТЬ МОВЛЕННЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

У статті розкриваються шляхи розвитку інтонаційної виразності мовлення майбутнього вчителя музики, а також розглядається проблема культури професійного спілкування. Автор відзначає, що студенти, які навчаються у вищих педагогічних навчальних закладах освіти під час вивчення циклу диригентсько-хорових дисциплін, повинні оволодіти інтонаційною виразністю мовлення для здійснення в подальшому педагогічної роботи з учнями загальноосвітніх шкіл, а саме: транслювання школярам знань, емоційного розкриття змісту музичного твору, розвитку їх інтересу до музичного мистецтва. Зроблена спроба аналізу шляхів формування культури професійного спілкування у майбутніх учителів музики.

Ключові слова: культура професійного спілкування, мовлення, педагогічне мовлення, майбутній учитель музики.

Із процесом пізнання дитиною творів мистецтва нині пов'язується її гармонійний розвиток, майбутнє людини і соціуму. Від рівня підготовки дитини за допомогою слова до сприйняття твору мистецтва залежить не лише вироблення її особистого відношення до цього твору, але й формування бажання творчо виявляти себе в навчальному процесі.

Молоді спеціалісти, які щорічно вливаються в педагогічні колективи шкіл повинні володіти інтонаційно оформленим мовленням, що є показником їх культури професійного спілкування. Об'єктивне існування такого аспекту культури, як культура професійного спілкування передбачає, насамперед, створення умов для розвитку у майбутніх учителів музики цієї культури, основу якої становить високий рівень їх загального та професійного розвитку. Тому, важливо виявити педагогічно значимі резерви у підготовці вчителя музичного мистецтва, задати інтенцію розвитку його мовлення.

Мета статті – розкрити сутність інтонаційної виразності мовлення, як засобу розвитку культури професійного спілкування майбутніх учителів музики.

Теоретичні основи мовленнєвої діяльності розроблені Ф. Гоноволіним, І. Зимньою, М. Коганом, Л. Коваль, О. Леонтьєвим, С. Рубінштейном та іншими та вбирають розгляд поняття «мовлення». «Мовлення – функціонування мови в процесах вираження та обміну думок, конкретна форма існування мови як особливого виду суспільної діяльності» [2,

213]. Завдяки мові, як системі дискретних звукових сигналів (знаків) разом з їхніми значеннями здійснюється мовлення [6].

Дослідження Н. Вербової, В. Кан-Каліка, Т. Ладигенської, З. Савкової та ін. присвячено розгляду питання виразності мовлення. Проблему інтонаційної виразності мовлення розглянуто у працях І. Камінського, В. Кан-Каліка, Г. Сагач, К. Станіславського. Так, К. Станіславський процес спілкування розглядає «у чистому вигляді, з душі – у душу, з очей – в очі, з кінчиків пальців, з тіла, без фізичних дій, які можна б було побачити» [8, 576].

М. Вашуленко, розглядаючи поняття «мовленнєва особистість», спирається на наукові дослідження з психології, психолінгвістики, лінгводидактики зазначає, що «це людина, яку розглядаємо з точки зору її готовності виконувати мовленнєві дії, та яка привласнює, для якої мова є мовленням. Мовленнєва особистість характеризується не лише тим, що вона знає про мову, а й тим, як вона може її використовувати. Готовність до мовлення дуже важлива і людина психічно формується одночасно з формуванням цієї готовності. Готовність суб'єкта використовувати мову в своїй діяльності можна називати мовленнєвою здібністю» [1, 11].

Досліджуючи питання формування комунікативної культури такі науковці, як Н. Березіна, Л. Березницька, М. Васильєва, О. Ветихова, Н. Волкова, В. Грехнева, В. Кан-Калік, І. Комарова, В. Морозов, А. Мудрик, С. Мусатов, С. Ольховецький, Л. Паламар, М. Пенти-

люк, Л. Петровська, В. Полторацька, С. Рябушко, Г. Сагач, Л. Успенський, Є. Цуканова, Л. Шепеленко вказують на комунікативну взаємодію, психологічні аспекти комунікативної підготовки студентів, педагогічні умови формування як окремих комунікативних умінь і навичок, так і комунікативної компетентності. Так, С. Амеліна розглядає фахове навчання в тому сенсі, що «фахові знання й уміння зумовлюють відповідну мовленнєву, та соціальну діяльність, адже мова професії пов'язана, з одного боку, зі спілкуванням, типовим для багатьох сфер професійної діяльності людини, а з іншого – зі специфічним фаховим спілкуванням» [7, 15]. Водночас існує потреба у дослідженні проблеми інтонаційної виразності мовлення, як засобу розвитку культури професійного спілкування майбутніх учителів музики під час фахового навчання у ВНЗ.

У музичному довіднику поняття «голос» тлумачиться від: «голос (італ. voce) – звуки, що утворюються голосовим апаратом людини і забезпечують спілкування людей та передачу думок звуковим шляхом. Залежно від характеру функціонування механізмів голосоутворення людський голос поділяється на мовлення, спів і шепіт» [11, 115]. Спираючись на це зазначимо, що під час фахового навчання необхідно залучити майбутнього вчителя музики до діалогічного спілкування, оскільки мовлення особистості є показником її фахового розвитку. Особливої уваги потребує оволодіння студентом усним монологічним мовленням – навчанням висловлення власної думки, оскільки у процесі самостійного зв'язного висловлювання віддзеркалюється система набутих знань, уявлень і вражень, а також рівень сформованості готовності до фахової діяльності. Вплив на розвиток інтонаційного мовлення майбутніх учителів музики, на нашу думку, передбачає вироблення у них активної позиції під час навчальної роботи над хорovým твором, що супроводжується виявленням зацікавленості та позитивного ставлення. Для емоційного наповнення індивідуальних занять із хорového диригування нами використовувались такі прийоми: емоційність атмосфери в індивідуальному класі, яка підтримує доброзичливе ставлення учасників навчального процесу; прояв небайдужості викладача до інтересу студента щодо

улюблених музичних виконавців, виконавських колективів, музичних творів; надання емоційного забарвлення прочитанню літературного тексту хорového твору. Важливим також є пробудження потреби в інтелектуальній взаємодії з викладачем під час діалогу. Така форма навчання передбачає виявлення викладачем таких недоліків мовлення як нечітка вимова, плутанина в музичних термінах, великі паузи між фразами, які мають наслідком повну приреченість до невдачі у подальшій фаховій діяльності. До типових помилок студентів у цьому процесі постає недооцінка значення правильної побудови мелодики речення, тобто інтонації. Останнє, як ритміко-мелодичний стрій мовлення, залежить від підвищення та зниження тону під час вимови. За допомогою інтонації вчитель музики під час фахової діяльності має змогу виразити емоції для того, щоб надати висловлюваному визначений характер, особистісне ставлення до музичного твору. Студент повинен усвідомити, що в подальшому використана ним інтонація під час трансляції знань допоможе учням розрізняти завершеність речень і фраз, а також більш чітко розуміти його вимоги.

Оскільки фахове навчання майбутніх учителів музики у ВНЗ передбачає їх підготовку до педагогічної діяльності зі школярами загальноосвітніх шкіл, тому важливим постає оволодіння студентами образною мовою, що є інтонаційно виразною, змістовно насиченою. На думку Г. Падалки, образна мова вчителя музичного мистецтва є одним із засобів емоційного впливу на школярів під час музично-естетичного розвитку на уроках музичного мистецтва за допомогою голосу. Вчитель музичного мистецтва використовує можливості свого голосу для того, щоб учні не просто фіксували зовнішню інформацію, але й звертали увагу до змісту кожного слова. «Яскравою характеристикою, влучним словом можна привернути увагу до музики, підкреслити головне, спрямувати переживання дітей в потрібне русло» [4, 30].

Оскільки інтонаційній виразності мовлення вчителя музичного мистецтва сприяє оволодіння ним фразовим, логічним наголосом, психологічною і логічною паузою, тому для розвитку інтонаційно виразного мовлен-

ня майбутнього вчителя музики корисним постане залучення його до виконання творчих завдань під час навчальної роботи над хоровим твором. Наприклад, використання рольових ігор у процесі навчання дозволяє студентам вирішувати навчальні проблеми. Ці вирішення досягаються студентом завдяки використанню власного досвіду творчої роботи над музичним твором, а також через спонукання викладача до використання шляху спроб і помилок. На нашу думку, розвитку інтонаційно виразного мовлення майбутнього вчителя музики сприяє залучення його до:

- 1) коментування власних навчальних дій під час виконання диригентсько-технічних вправ;
- 2) застосування інтелектуальних умінь під час навчальної роботи над історико-стилістичним розділом анотації хорового твору;
- 3) спостереження відеоматеріалу, що містить фрагменти концертних виступів хорових колективів.

Відомо, що під час творчої роботи вчителя музики з хоровим колективом, кожен учень прагне не просто його сприймати як керівника, а пізнати як музиканта, зрозуміти логіку диригентських дій і поведінки, а також зрозуміти його наміри. Безперечно, влучне слово диригента під час репетицій є цінним. Водночас, таке слово підкріплене вірним диригентським жестом є більш впливовим. Такий показ спрямовано до вдосконалення співацьких дій хористів, а також має на меті допомогти їм поглиблювати особистий вокально-хоровий досвід виконання хорового твору. «Мова, як вербальна основа будь-якого навчального процесу, в класі хорового диригування є засобом теоретичного озброєння студента, набуття диригентського досвіду, ядром встановлення творчих стосунків між викладачем і студентом. Етика навчального процесу створює позитивну психологічну установку на сприймання студентом навчальної інформації, взаєморозуміння, взаємоповагу, толерантні стосунки, допомагає студенту усвідомити й опанувати загальнолюдські культурні цінності, сформувані високу духовність, музично-художні смаки високого ґатунку, субординації і поваги до вчителя» [9, 63].

Оскільки на шляху передачі даних від диригента хору до співаків можуть виникати

перепони, через багатозначність слів мови (полісемія), тому диригент має право використовувати пояснення під час роботи над хоровим твором. Однак, під час таких пояснень диригент хору повинен уникати надмірного захоплення словесними формами та марнослів'ям, що визначається дослідниками як вербалізм. С. Гончаренко зазначає, що таке захоплення виникає через прагнення особистості приховати убогість думки чи збідненість почуттів [2].

До того ж, під час вербального впливу керівника хорового колективу на співаків можуть виникати труднощі через деякий збіднений словниковий запас музичних термінів і значень, а також часткове незнання музичних законів і закономірностей. Е. Печерська наполягає на необхідності усунення цих недоліків під час фахового навчання і пропонує майбутньому вчителю музики навчитись під час роботи над навчальним хоровим твором застосовувати яскраві епітети, метафори, образні порівняння, що в подальшому будуть сприяти ефективному впливу на вокально-хорову діяльність співаків. Тому, під час навчальної роботи студента над хоровим твором, викладач залучає його до здійснення аналізу поетичного тексту. Завдяки зверненню до зразків народної музики уможливується поглиблення знань студента про музику свого народу, робота над культурою професійного спілкування. О. Поляков зазначає про істотну роль художньо-мовленнєвого вміння керівника хору під час репетиційної роботи. «Використання відповідних зауважень істотно впливає на рівень сприйняття музичного твору виконавців, полегшуючи диференціацію суттєвого від несуттєвого, і отже, підвищуючи рівень його правильності. Зміст зроблених диригентом вказівок, як предметних так і емоційних, впливає на якість виконання і відповідно змінює реальне звучання» [5, 22].

При цьому Л. Шаміна стверджує, що бесіда керівника хорового колективу зі співаками на визначені теми сприяє створенню доброзичливої атмосфери в цьому колективі. Для цього автор пропонує підготувати питання, що допоможуть керівнику виявити художню орієнтацію співаків, з'ясувати мотиви участі в хоровому колективі, сприяти

більш тісному контакту між співаками хору [10, 29].

Як засвідчує практика, далеко не всі студенти вміють послідовно, логічно висловлювати свої думки в процесі аналізу музичного твору, чи власних навчальних дій. У багатьох студентів мовлення характеризується уривчастістю з тривалими паузами, повтореннями. Причиною цього постає обмежений словниковий запас музичних термінів, нерозуміння змістової сутності літературного тексту хорového твору, неусвідомлення доцільності виконання диригентських дій. Це приводить до невдалого використання студентом диригентських жестів, «окам'янілої» чи недоречної міміки, а в цілому заважає студенту висловлювати художню ідею музичного твору. Тому викладач повинен спрямовувати студента до усвідомлення практичної необхідності розвитку інтонаційної виразності мовлення. У цьому процесі, на наш погляд, слід, навчити студента висловлюватись під час навчальної роботи над хоровим твором, спрямовуючи його увагу на рівень володіння українською мовою і ступінь свідомого використання мовленнєвих навичок. Т. Мішеніна вважає, що навчити студента висловлюватись означає «навчити мислити метафорично. Метафора в образному фоні поєднує в собі абстрагування і чуттєве пізнання, зумовлюючи процес інтерпретації дійсності крізь призму власних позицій, принципів, переконань» [3, 7].

Систематичне залучення майбутнього вчителя музики до такої навчальної роботи передбачає використання ним отриманих фахових знань, абстрактного мислення. Це сприяє осмисленню доцільності диригентських дій, а також сутності хорového твору, виробленню оригінальних підходів до прочитання літературного тексту цього твору. Таким чином, вміння студента висловлювати свої думки – це використання вміння мислити образами з використанням абстрактного мислення.

Отже доходимо **висновку**, що ефективність і результативність гармонійного музично-естетичного розвитку учнів загальноосвітніх шкіл залежить від рівня володіння вчителем музики інтонаційно виразним мовленням, що розвивається у процесі засвоєння знань у ВНЗ. Вчитель музичного мистецтва,

чий зусилля не зводяться тільки до трансляції даних, хто постійно вдосконалюється за рахунок науково-теоретичних знань, вивчення нового інноваційного досвіду щодо використання ефективних методів музично-естетичного розвитку учнів загальноосвітніх шкіл, що передбачають не тільки використання досягнень сучасної техніки, але й потужних можливостей слова, здатен на високу результативність у своїй педагогічній діяльності. Тому, головним принципом фахової підготовки майбутніх учителів музики у ВНЗ повинно стати інтонаційно виразне мовлення, що ґрунтується на гармонізації логічної та емоційної сфер під час формування їх фахових компетентностей як невід'ємної складової подальшої професійної діяльності. Подальшого дослідження потребує розвиток уміння студентів використовувати можливості сонористичних прийомів під час створення інтерпретації хорového твору.

Список використаних джерел

1. Вашуленко М. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання / М. Вашуленко // Початкова школа. – 2001. – № 1. – С. 11-14.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Мішеніна Т. М. Мовлення – як засіб формування творчої особистості // Матеріали науково-практичної конференції «Психолого-педагогічні проблеми розвитку творчої особистості». – Кривий Ріг: І.В.І., 1999. – 52 с.
4. Падалка Г. М. Учитель, музика, діти. – К.: Муз. Україна, 1982. – 144 с.
5. Поляков О. Язык дирижирования. – К., 1987. – 94 с.
6. Приходько Ю. О. Психологічний словник-довідник: Навч. посіб. / Приходько Ю. О., Юрченко В. І. – К.: Каравела, 2012. – 328 с.
7. Рамкова програма з німецької мови для професійного спілкування для вищих навчальних закладів України / [Амеліна С. М., Аззоліні Л. С., Беньямінова Н. Є. та ін.]. – К.: Ленвіт, 2006. – 90 с.
8. Станіславський К. С. Моя жизнь в искусстве: театральные мемуары. – М.: Искусство, 1962. – 576 с.
9. Стоянова Г. Д. Формування комунікативно-педагогічних навичок майбутніх учителів музики в процесі диригентсько-хорової підготовки / Г. Д. Стоянова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти: Збірник наукових праць. – Вип. 16 (21). Частина 2. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – 253 с.
10. Шамина Л. Работа с самодеятельным хоровым коллективом. – М.: Музыка, 1985. – 176 с.
11. Юцевич Ю. Є. Музыка: словник-довідник / Ю. Є. Юцевич. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. – 352 с.

Anzhelika BONDARENKO
Kryvyi Rih

INTONATIONAL EXPRESSIVENESS OF SPEECH AS A MEANS OF DEVELOPMENT OF THE FUTURE TEACHER OF MUSIC

In the article the ways of expression of speech intonation future music teachers, as well as the problem of the culture of professional communication. The author notes that students enrolled in higher educational establishments of education during the study cycle conducting and choral disciplines must master the intonation expressiveness of speech to make further educational work with students of secondary schools, namely broadcasting students knowledge of emotional disclosure of the contents of music work, develop their interest in music. The attempt to analyze ways of creating a culture of professional communication.

Key words: professional communication of culture, speech, teaching it, the future teacher of music.

Анжелика БОНДАРЕНКО
г. Кривой Рог

ИНТОНАЦИОННАЯ ВЫРАЗИТЕЛЬНОСТЬ РЕЧИ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ МУЗЫКИ

В статье раскрываются пути развития интонационной выразительности речи будущего учителя музыки, а также рассматривается проблема культуры профессионального общения. Автор отмечает, что студенты, которые учатся в высших педагогических учебных заведениях при изучении цикла дирижерско-хоровых дисциплин, должны овладеть интонационной выразительностью речи для осуществления в дальнейшем педагогической работы с учащимися общеобразовательных школ, а именно: трансляция школьникам знаний, эмоционального раскрытия содержания музыкального произведения, развития их интереса к музыкальному искусству. Сделана попытка анализа путей формирования культуры профессионального общения у будущих учителей музыки.

Ключевые слова: культура профессионального общения, речь, педагогическая речь, будущий учитель музыки.

Стаття надійшла до редколегії 01.02.2016

УДК 395.6

Лілія ДМИТРУК

м. Вінниця
buchenko1@rambler.ru

ОСОБЛИВОСТИ УКРАЇНСЬКОГО МОВЛЕННЄВОГО ЕТИКЕТУ

У статті розглянуто поняття «етикет», «мовлений етикет», «український мовленнєвий етикет»; проаналізовано найуживаніші формули мовленнєвого етикету українців (звертання, привітання, прощання, подяка), правила їх використання; зроблено історичний коментар щодо виникнення та функціонування окремих формул мовленнєвого етикету.

Ключові слова: етикет, український мовленнєвий етикет, звертання, привітання, прощання, подяка.

Сучасна прогресивна українська еліта на етапі розвитку держави прагне зробити усе можливе, щоб повернутися до народного досвіду спілкування, відродити втрачене, узвичаїти призабуте, позбавитися рис, непритаманних українській культурі спілкування, силоміць нав'язане народові або бездумно перейняте чуже, брутальне. Як свідчать мовознавчі джерела, за багатовікову історію наш народ виробив і відшліфував самобутню систему мовленнєвого етикету, що є феноменом і виразником його загальної культури. Україн-

ський мовленнєвий етикет розглядається як явище загальнолюдське та суто національне, бо відображає національний характер українця, його ментальність, сприяє формуванню національно-означеної культури мовленнєвої поведінки в конкретних комунікативних ситуаціях: вітання, звертання, прощання, побажання тощо.

У науковій літературі проблеми мовленнєвого етикету та його національно-культурної специфіки знайшли своє відображення в працях багатьох лінгвістів (Н. Бабиц,